

Віталій ПЕРКУН

кандидат історичних наук,
науковий співробітник,
відділ спеціальних галузей історичної науки
та електронних інформаційних ресурсів,
Інститут історії України НАН України
(Київ, Україна), orantus@ukr.net
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1363-4427>

Допоміжні історичні дисципліни: підсумки та перспективи студій*

DOI: <https://doi.org/10.15407/!!!>

УДК: 930.2

Анотація. Метою статті є актуалізація таких питань, як генеза допоміжних історичних дисциплін в європейській науці XVIII ст., формування понятійного апарату, спроба акцентування уваги на потребі синхронного розвитку цього напрямку досліджень з європейськими традиціями у частині методології, понятійної номенклатури, інтердисциплінарності, стан допоміжних історичних дисциплін у системі викладання на історичних факультетах, траєкторії їх вивчення в українській історіографії. **Методологія** полягає в компаративістському підході щодо осмислення ролі та місця допоміжних історичних дисциплін із застосуванням результатів таких гуманітарних наук і напрямів, як культурна антропологія, історія ідей, соціологія та акцентування на інтердисциплінарному підході при вирішенні дослідницьких завдань. **Наукова новизна.** Здійснюється синтетичний огляд розвитку допоміжних історичних дисциплін в Україні з аналізом їх актуального стану та проєкцією на європейський досвід. **Висновки.** Наведений матеріал актуалізує кроки й завдання, які слід реалізувати задля виведення допоміжних історичних дисциплін на якісно новий рівень. Насамперед ідеться про системні зміни в підготовці фахівців. Пріоритетом має бути вивчення класичних та європейських мов, палеографії, дипломатики, що дасть змогу розуміти письмовий документ, дешифрувати культурні коди різних історичних періодів. Наступним кроком має стати сприйняття різних методологічних пропозицій в осмисленні того, чим є історична наука, який ефект має нести наукове дослідження, вихід із замкненого кола позитивізму. Україн важливо стежити за актуальною закордонною фаховою літературою, підтримувати контакти із зарубіжними колегами, розуміти тенденції розвитку сучасної науки. Усе це дозволить системно змінити українську історичну науку та її фундамент, яким є допоміжні історичні дисципліни.

Ключові слова: допоміжні історичні дисципліни, методологія, інтердисциплінарність, наукові інституції, наукові семінари, міжнародна співпраця.

Координація проєктів, наукових контактів поміж осередками

Черговою ахіллесовою п'ятою українських досліджень у сфері допоміжних історичних дисциплін є атомізованість наукового середовища. Упродовж десятиліть не випрацьовані регулярні наукові контакти, які були б результатом спільних фундаментальних проєктів різних осередків, як-от підготовка монографій за окремими дисциплінами, підручників, видання джерел. Це означає, що ми не випрацьовуємо

* Закінчення; першу частину статті див.: Український історичний журнал. – 2021. – №5. – С.190–202.

спільної стратегії у вивченні допоміжних історичних дисциплін. Дещо краще виглядає ситуація з проведенням наукових конференцій, але про це нижче.

Основними науковими інституціями, які безпосередньо займаються вивченням допоміжних історичних дисциплін, є сектор генеалогії та геральдики Інституту історії України НАНУ, Інститут української археографії та джерелознавства ім. М.Грушевського НАНУ, Комісія спеціальних (допоміжних) історичних дисциплін Наукового товариства ім. Шевченка, кафедри давньої історії України та архівознавства Львівського національного університету ім. І.Франка, архівознавства і спеціальних галузей історичної науки Київського національного університету ім. Т.Шевченка. Ряд дослідників репрезентують інші наукові, університетські осередки, архіви, бібліотеки, музеї.

Від 1991 р. в Україні не було жодної наукової конференції, в якій водночас узяли б участь провідні вітчизняні фахівці в галузі допоміжних історичних дисциплін з основних наукових центрів, та де обговорювалися б стан, завдання, перспективи цієї ділянки досліджень. Натомість у Польщі такі заходи відбуваються раз на кілька років, і подібний формат дає можливість зрозуміти актуальний стан студій, дозволяє обмін думками й науковою літературою, на цих зустрічах точаться палкі дискусії і зроджуються спільні проекти, а їх результати зазвичай публікуються. У 1990-х рр. подібну функцію виконували конференції, організовані Українським геральдичним товариством, які відбувалися (та відбуваються й надалі) у Львові. За їх підсумками опубліковано шість збірників матеріалів, тез. Із початком ХХІ ст. статус таких зустрічей утратив свій початковий потенціал, частково з причини відсутності публікацій статей на основі доповідей учасників. Від 2010 р. в Києві стараннями колекціонера та бізнесмена О.Шереметьєва відбулося вісім сфрагістичних і дві генеалогічні конференції. Вони стали тими майданчиками, на яких дослідники з України та з-за кордону отримали нагоду провести кілька сесійних днів в офіційній та неофіційній атмосфері. Особливо відчувалася прага по таких зустрічах у кулуарах конференцій, що показало, наскільки важливим у науці є відчуття професійного середовища, котре також має вплив на формування дослідницького порядку денного. Як не прикро констатувати, але такі можливості у столиці України організовано стараннями не академічних інституцій, а завдяки приватній ініціативі. Подібна ситуація не повинна зняти обов'язку з державних установ у підтримці наукових починань, адже це стратегічно важливо для самого існування джерелознавчих досліджень. У перспективі має бути створений спільний стипендіальний фонд публічних інституцій і приватного капіталу задля реалізації довгострокових наукових системних студій. Не варто ігнорувати також можливостей фінансування проектів, які надає ЄС (міжнародні програми «Erasmus», «Socrates» та ін.).

Очевидно, що назріла потреба проведення принаймні одноденного семінару щодо стану, викликів, перспектив допоміжних історичних дисциплін за участі фахівців профільних інституцій. На ньому варто порушити питання координації та стану досліджень. Без вирішення цих завдань не можна говорити про синтезу як окремих дисциплін, так і їх комплексу. Але насамперед без такої зустрічі не можна вести мову про перспективу цього напряму історичних студій.

Посібники з допоміжних історичних дисциплін

На 2021 р. маємо близько десятка українських посібників із допоміжних історичних дисциплін різної, головню неналежної, якості. Перший, авторства А.Введенського, В.Дядиченка та В.Стрельського, видано майже 60 років тому.

Книжка складається зі вступу та одинадцяти розділів, які відповідають назвам дисциплін (джерелознавство, архіви й архівознавство, археографія, основи палеографії, дипломатика, хронологія, метрологія, геральдика, сфрагістика, нумізMATика, історична географія). Має ілюстративний матеріал із більшості дисциплін¹.

Кілька десятків авторів узяли участь у підготовці посібника, який вийшов друком 2008 р. та вміщує 62 спеціальні історичні дисципліни². Ця публікація – фактично підсумок їх вивчення в Україні від 1991 р. Вона має як сильні, так і слабкі сторони. У своїй рецензії на це видання М.Ільків-Свидницький слушно зазначив відсутність представлення в передмові загальних методичних і методологічних підходів, більш розлогої вступної статті про формування СІД, усталення їх канону та його трансформацію, етапи й підходи до їх класифікації, зміну їх статусу з «допоміжних» на «спеціальні» тощо. Зупиняється рецензент також і на питаннях термінології³. Гадаю, що зауваження, зроблені ним, мають бути обов'язково враховані при підготовці наступних подібних видань.

У 2010 р. з'явився навчальний посібник для студентів історичних спеціальностей М.Яременка. Автор послуговується поняттями «спеціальні історичні дисципліни», «допоміжні історичні дисципліни» та «спеціальні галузі історичної науки». Характерно, що окремі розділи він присвятив використанню допоміжних історичних дисциплін у роботі історика та зразкам практичних завдань для студентів. Завершується книжка загальною бібліографією й додатками-ілюстраціями (певна частина яких, що важливо, кольорові). Предмет уваги М.Яременка склали 14 дисциплін: джерелознавство, архівознавство, археографія, дипломатика, текстологія, палеографія, філігранологія, історична ономастика, геральдика, сфрагістика, нумізMATика, історична хронологія, історична метрологія, генеалогія⁴.

Порівняння європейських та українських посібників свідчить не тільки про різні рівні стану допоміжних історичних дисциплін, але й про різні підходи до їх вивчення. Тенденції в розвитку їх в Європі йдуть в напрямі радше згортання кількості дисциплін, розуміючи їх важливість як відповідного матеріалу до історії культури у широкому понятті. В Україні останні десятиліття акцентується, навпаки, на множенні дисциплін. У результаті деякі фактично дублюють одна одну. Приміром, якщо зіставити предмет та завдання книгознавства, кодикології, історичної текстології, подані в посібнику 2008 р., то помітно, що остання фокусує у собі як риси першої, так і другої.

Фактично, жоден із виданих посібників не може вважатися задовільним. У жодному немає ґрунтовної передмови, яка порушувала б питання понятійного апарату, класифікації допоміжних історичних дисциплін, базуючись на українському та європейському досвіді.

Аби уникнути помилок, як у вище згаданих виданнях, слід досить ретельно готуватися. Насамперед таким ініціативам мають передувати, повторює учергове, представлення їх результатів на наукових семінарах у фаховому середовищі. Прикладом перейняття досвіду можуть бути також подібні починання закордонних колег. Від 2006 р. польські історики розпочали роботу над виданням чергових серій підручників із допоміжних історичних дисциплін. Перед початком підготовки монографій автори провели широку дискусію з колегами. Будучи присутнім на кількох таких

¹ *Введеньский А., Дядиченко В., Стрельський В.* Допоміжні історичні дисципліни. – К., 1963.

² Спеціальні історичні дисципліни: Довідник. – К., 2008.

³ *Ільків-Свидницький М.* Формування нового канону спеціальних історичних дисциплін в Україні (деякі критичні міркування з приводу видання: Спеціальні історичні дисципліни. Довідник: навчальний посібник, Київ, 2008) // Вісник Львівського університету: Серія історична. – Вип.45. – Л., 2010. – С.709.

⁴ *Яременко М.* Спеціальні історичні дисципліни: Навч. посіб. – К., 2010.

конференціях в Інституті історії ПАН, спостерігав за дебатами, часом гострими, які справляли враження своєю підготовкою, аргументованістю, діапазоном проблем, що перебували у центрі дискусій. У такій атмосфері формуються зауваження до авторів. Подібна модель допомагає отримувати якісні думки з боку фахового середовища, мінімізує можливі суттєві вади і прорахунки.

Історія розвитку допоміжних історичних дисциплін в Україні

Перед тим, як вибудувати плани щодо студіювання допоміжних історичних дисциплін, слід зрозуміти, на якому фундаменті стоїмо. Що зроблено, а що ні, яким чином вивчено, в якому методологічному ключі. Ці та інші питання варто детально осмислити та використати в подальших етапах.

Є позитивні зміни. Упродовж останніх десяти років вітчизняні історики молодшого покоління підготували оригінальні дослідження з історії допоміжних історичних дисциплін в українській історіографії. Зокрема на основі архівних джерел О.Целуйко скрупульозно показує розвиток їх у Львівському університеті 1939–1941 рр., де свого часу польські історики створили солідний осередок їх вивчення⁵.

Стаття О.Целуйка та Р.Шуста представляє загальний нарис розвитку допоміжних історичних дисциплін у Львові, наводиться хронологія етапів, починаючи від 1784 р., коли рішенням австрійського уряду в університеті було відкрито кафедру нумізматики та геральдики. Однак чи не найважливішим висновком авторів став факт визнання того, що

«ми поки що доволі слабо уявляємо собі сам дидактичний процес викладання зазначених дисциплін і те, яким чином використовувались при цьому наявні в університеті навчальні засоби та речові пам'ятки, як співпрацювали окремі університетські інституції. Для української історіографії вкрай важливим було б докладніше вивчення діяльності на ниві викладання окремих допоміжних історичних дисциплін таких учених, як М.Грушевський та І.Шараневич. Не менш цікаво було б простежити вплив університетської школи допоміжних історичних дисциплін на формування грона українських дослідників, котрі в австрійський та міжвоєнний періоди працювали у сфері археографії, дипломатики, геральдики, нумізматики тощо, зокрема Богдана Барвінського (1880–1958), І.Крип'якевича (1886–1967), І.Шпитковського. На подальшу увагу заслуговує діяльність на згаданій ниві дослідників т. зв. радянського періоду, методологічні засади їх роботи, їхня співпраця у рамках як загальноукраїнських, так і місцевих, львівських проектів, як, наприклад, у діяльності згаданого вище теоретичного семінару при Центральному державному історичному архіві УРСР у м. Львові. Немає ще повноцінної історії про діяльність кабінету допоміжних історичних дисциплін на чолі з І.Шпитковським та В.Зваричем й університетської нумізматичної колекції. Зрештою, за відсутності в Україні повноцінної історії розвитку спеціальних/ допоміжних історичних дисциплін та підручника належного рівня, слід визначити, яке місце на їх сторінках у майбутньому повинні зайняти здобутки львівських університетських працівників»⁶.

⁵ Целуйко О. Чи була кафедра допоміжних історичних дисциплін (наук) і Львівському університеті у 1939–1941 рр. // Записки НТШ. – Т.СCLXXI: Праці Комісії спеціальних (допоміжних) історичних дисциплін. – Л., 2018. – С.792–807.

⁶ Шуст Р., Целуйко О. Допоміжні / спеціальні історичні дисципліни у Львівському університеті: історіографія питання та перспективи подальшого дослідження // Історія та історики у Львівському університеті: традиції та сучасність (до 75-ліття створення історичного факультету). – Л., 2015. – С.153.

Тобто, можна сказати, що фактично ми мало про що знаємо, оскільки вище перераховані авторами аспекти є ключовими, аби присутньо мати уяву щодо самої системи викладання, методології, використовуваних джерел і літератури, контактів не тільки в межах власного середовища, але й із закордонними інституціями, окремими дослідниками⁷. Без таких даних ми не можемо належно оцінити доробок у галузі українських допоміжних історичних дисциплін істориків першої половини ХХ ст.

Із цієї перспективи інтерес становить оприлюднена О.Целуйком стенограма наради у відділі історії України Інституту суспільних наук АН УРСР від 31 січня 1959 р. Її аналіз дає загальне розуміння суті акцентів, які ставилися та вимагалися середовищем львівських істориків. Так, І.Крип'якевич, аналізуючи комплекси допоміжних історичних дисциплін у підручнику російського й радянського автора А.Большакова та польського В.Семковича показав, що українська історична традиція розглядає науковий інструментарій у чіткій прив'язаності до буквального розуміння історії й історичних дисциплін, відсіваючи із переліку ті науки, які, на думку І.Крип'якевича, виходять за рамки комплексу допоміжних історичних дисциплін. Водночас відразу ж І.Крип'якевич наголосив: «Коли брати справу так широко, то нема ні одної дисципліни, якої досягненнями історик не користувався б при своїх дослідженнях. Але коли справа йде про практичне вирішення питання, то коло допоміжних дисциплін треба обмежити до тих, які є справді необхідними і актуальними, без яких історик не може вести своєї роботи»⁸. Здогадно, І.Крип'якевич уважав, що до грона допоміжних історичних дисциплін слід віднести ті, які безпосередньо «відповідають» за пояснення та дешифрування джерела: геральдика, нумізматики, сфрагістика, хронологія, метрологія тощо. Тобто, за такою логікою, істориків, зокрема фахівців з допоміжних історичних дисциплін, задля «практичного вирішення питання» не потрібні ані філософія, ані історія мистецтва, ані соціологія, ані психологія й т. д., без яких він може обійтися⁹. Зрештою, подібний принцип, озвучений І.Крип'якевичем, був реалізований упродовж багатьох десятиліть в Україні, та й нині він, на жаль, домінує в підготовці істориків.

Доповідь І.Крип'якевича являє собою певний «путівник» щодо студіювання допоміжних історичних дисциплін із погляду буквального розуміння предмету досліджень у контексті позитивістського підходу. Значна частина засигналізованих постулатів не реалізована й до нині. Думки І.Крип'якевича мають бути продовжені у вимірі питання: що ми розуміємо під допоміжними історичними дисциплінами у ширшому контексті європейського досвіду та здобутків в історичній науці? Безсумнівно, палеографія є науковою дисципліною, котра вивчає стиль і характер письма, а сфрагістика – печатки як юридичні знаки. Однак якщо не будемо враховувати, у першому випадку, контексту письма як коду інформації, а у другому – семіотики, до прикладу, чи антропології образу, то навряд чи палеограф або сфрагіст якісно вирішать дослідницьке завдання, оскільки зігнорують історичний, культурно-цивілізаційний контексти, різні рівні свідомості, передачі інформації, причинно-наслідкові аспекти. Ми зможемо відчитати текст, дешифрувати напис і зображення на печатці, але не

⁷ Приміром, відомий факт епістолярного контакту проф. М.Грушевського зі французьким істориком, автором корпусу візантійських печаток Г.-Л.Шлюмберже (див.: *Грушевський М.* Печатка зі Ступниці під Самбором // *Записки НТШ.* – Т.XXXI-XXXII. – Л., 1899. – С.2-3).

⁸ *Целуйко О.* Нарада у відділі історії України Інституту суспільних наук АН УРСР «Про стан і завдання розвитку допоміжних історичних дисциплін» (31 січня 1959 р.) // *Вісник Львівського університету: Серія історична.* – Вип.50. – Л., 2014. – С.490.

⁹ І.Крип'якевич оперував такою логікою, не погоджуючись, як це зробили В.Семкович і А.Большаков, із зараховуванням до допоміжних історичних дисциплін філософії, історії літератури, історії мистецтва, антропології, мовознавства, бібліотекознавства, історіографії, економіки, статистики, етнографії, археології тощо.

зрозуміємо їх обумовленість у тій чи іншій культурі, причини появи й ритми їх довгого тривання, особливості практичного застосування. Що, безумовно, може вплинути на ефект вирішення наукового завдання.

Більш цікавішою була доповідь Я.Кіся. Вже на початку історик фактично насмілювався озвучити малопопулярні, а навіть крамольні думки з огляду на приписану радянською ідеологією історії місію (курсив мій – *В.П.*): «Студенти повинні готуватися не лише для самостійної роботи в школі, щоб уміти пояснити окремі історичні явища і процеси, вони повинні *уміти самостійно думати і бути творцями*, навіть творцями на роботі учительській. Творцем є робітник за станком, новатор виробництва, який знаходить нові технологічні удосконалення. *Творцем є учитель*, який досліджує історію міста, селища і т. д.». Показово те, як на той час, та й, можливо, сьогодні розумілося, приміром, джерелознавство в контексті предмету вивчення: «Джерелознавство займається писаними історичними джерелами». Тобто, у даній ситуації неписані джерела до уваги не бралися. Поза тим Я.Кісь цілком слушно наголосив на важливості філологічної підготовки істориків¹⁰.

М.Ільків-Свидницький тривалий час презентує високого рівня публікації як із ділянки латинської палеографії, так і щодо осмислення допоміжних історичних дисциплін у творчості історика. У 2015 р. він опублікував дослідження, присвячене аналізу підручника з дипломатики й нумізматики австрійського професора Г.Уліха для студентів Львівського університету. Автор актуалізує тяглість вивчення допоміжних історичних дисциплін на українських землях, яка має безпосередній зв'язок з австрійським та німецьким науковим середовищем, де, власне, і сформувався канон допоміжних історичних наук у XVIII ст.¹¹

Певним підсумком вивчення допоміжних історичних дисциплін в українській історіографії стала стаття львівських істориків, яка вийшла друком 2004 р.¹² Автори намагалися показати ширшу перспективу походження, понятійної номенклатури та насамперед їх західний родовід, що й понині не є таким очевидним, або поширеним серед українських істориків з огляду на переважне орієнтування на російську наукову літературу. Дослідники звернули увагу на різні пропозиції європейських фахівців щодо класифікації дисциплін (наприклад, покликаючись на Р.Делора, підкреслили присутність у науковому дискурсі не тільки поняття класичних допоміжних історичних дисциплін, але й «доповнюючих»/«complementaires», «співпрацюючих»/«collaboratrices»¹³), спроб розгляду їх у модулях (за Ю.Шиманським, навели приклади таких модулів дисциплін, як «людина – час – місце», до якого входять генеалогія, хронологія, метрологія, історична географія; модуль «мова й письмо»: палеографія, мова історичних джерел, історична бібліологія, дипломатика, «наука про архіви»). Водночас навряд чи можна погодитись із тезою авторів щодо слушності запровадження до наукового обігу поняття «галузі історичних знань» стосовно археографії, джерелознавства, історіографії, архівознавства¹⁴, оскільки це ще більше вносить плутанини в понятійний апарат. Варто не стільки конструювати новий велосипед, скільки уважніше придивитися до історії та сьогодення функціонування понятійного апарату допоміжних історичних дисциплін в європейській історіографії, де й

¹⁰ Целуйко О. Нарada у відділі історії України Інституту суспільних наук АН УРСР... – С.497–499.

¹¹ Ільків-Свидницький М. Готтфрід Уліх і його студії з допоміжних історичних наук у Львівському університеті (1784–1794) // Записки НТШ. – Т.СCLXVIII: Праці Комісії спеціальних (допоміжних) історичних дисциплін. – Л., 2015. – С.443–456.

¹² Кметь В., Турмис Н., Шуст Р. Стан і перспективи розвитку спеціальних історичних дисциплін // Українська історіографія на зламі XX і XXI ст.: збутки і проблеми / За ред. Л.Зашкільняка. – Л., 2004. – С.229–259.

¹³ Такі пропозиції буди представлені також на початку XX ст. польським істориком В.Семковичем, котрий, зокрема, запровадив поняття «доповнюючих наук» («*nauk posilkujących*») – як таких, що співіснують із допоміжними історичними.

¹⁴ Кметь В., Турмис Н., Шуст Р. Стан і перспективи розвитку спеціальних історичних дисциплін. – С.234.

зародився цей напрям досліджень. Тому дивує фраза Я.Калакури про допоміжні історичні дисципліни як про назву «задавнену». Вона актуальна й нині в європейській історичній науці. Причому в дослівному перекладі на українську має звучати як «допоміжні історичні науки». І така понятійна номенклатура є не тільки в польській науці, як стверджує Я.Калакура¹⁵, але в усіх європейських країнах.

Виклики

У чому та які можна відкрити, переосмислити, побачити на поверхні, але припорошені пилом часу смисли існування допоміжних історичних дисциплін? Я.Дашкевич та О.Купчинський торкнулися ще однієї важливої теми, яка потребує детальнішого осмислення:

«Вивчення, виклад, застосування на практиці досліджень окремих історичних дисциплін треба базувати на тому рівні, якого вони досягли у світовій практиці, але без зміщення центру ваги наукових інтересів поза Україну. Москов- і євроцентричність вже не раз доводили та, мабуть, ще не раз доводитимуть до деформації в українській історичній науці, яка в наш час врешті здобула шанс незалежного розвитку і повинна використовувати цей шанс до кінця. Тому побудова досліджень, підготовка підручників, посібників, довідників, бібліографій з ділянки допоміжних історичних дисциплін має здійснюватися передусім на українському матеріалі, з урахуванням досвіду української історичної науки, її сильних, і треба шкодувати, ще дуже помітних слабких сторін»¹⁶.

Ідея на 1996 р. зрозуміла та виправдана. Але як можна інтерпретувати слова про «москов- і євроцентричність», котрі «вже не раз доводили та, мабуть, ще не раз доводитимуть до деформації в українській історичній науці»? Мабуть, ця теза потребує уточнення. Правдоподібно, авторам ішлося про перенесення українськими істориками деяких тез, концепцій, напрямів досліджень із російської історіографії на український ґрунт, про використання та орієнтування на російських авторів щодо їхніх не стільки методологічних, скільки політичних акцентів. І тут – цілковита згода. Однак чи можна обійтися без щорічника «Вспомогательные исторические дисциплины» та доробку, приміром, Московського історико-архівного інституту?! Чи можна обійтися без колосального багатства європейської історіографії з відтинку допоміжних історичних дисциплін?! Здається, що така євроцентричність українському історикові, аби принаймні доторкнутися до капітального пласту наукової літератури від XVI ст., не кажучи вже про те, щоб у перспективі кількох найближчих десятиліть удалося хоча б осмислити розмаїття виданих джерел, репрезентованих ідей, результатів досліджень європейських авторів¹⁷, завдяки чому дещо подолати катастрофічне провалля, що через об'єктивні й суб'єктивні причини утворилося між

¹⁵ Калакура Я. Спеціальні історичні дисципліни як підсистема історичної науки // Речі і образи: Мат. конф. «Спеціальні історичні дисципліни в контексті “речового” та “візуального” поворотів європейської гуманітаристики» (4 жовтня 2019 р.). – К., 2020. – С.44.

¹⁶ Від редакторів тому (Дашкевич Ярослав, Купчинський Олег) // Записки НТШ. – Т.СХХХІ: Праці Комісії спеціальних (допоміжних) історичних дисциплін. – Л., 1996. – С.8.

¹⁷ Тільки, приміром, палеографічні видання, зібрані впродовж останніх кількох століть у Ватиканській бібліотеці, якщо використовувати метричний показник, займають десятки метрів стелажів.

українською історичною наукою та європейськими історичними школами, середовищами. В усякому разі, як видається, нам зараз саме і бракує того європоцентризму. Європейські колеги не соромляться наголошувати на інколи відсутності у введених до наукового обігу матеріалах іноземних публікацій у бібліографії, на неналежному їх засвоєнні на власному ґрунті.

Складно реалізувати вимогу щодо підготування досліджень на українському матеріалі. Є тому кілька причин. Вище йшлося про не зовсім повну картину щодо вітчизняних наукових студіювань у цій ділянці знань у першій половині ХХ ст. Саме з цієї причини на основі українських досліджень неможливі якісні розробки на рівні тих, які сьогодні публікують європейські історики в межах допоміжних історичних наук. З іншого боку, постає питання, який сенс автори вкладали в поняття «український матеріал»? Складно уявити собі розвідки французьких фахівців, до прикладу, суто на французькому матеріалі, чи німецьких – на німецькому. Важливо інше: у дослідженнях обов'язково слід ураховувати результати як власних, так і закордонних історичних шкіл. Тому наведену вище вимогу можна відкоригувати в напрямі систематичного опрацювання надбань європейської та світової науки з метою засвоєння нових думок, концепцій, джерел, аби українські історики перебували в контексті сучасних досліджень і на належному фаховому рівні, із використанням широкої палітри методологій, фактажу могли вести рівноцінний науковий діалог зі своїми закордонними колегами та спільно вирішувати дослідницькі завдання.

Очевидна наступна проблема: допоміжні історичні дисципліни в Україні не мають не тільки організаційної підтримки та державного фінансування, але й розуміння значимості їх у межах самого цеху істориків. Цьому також є пояснення. Фахівці, котрі вивчають допоміжні історичні дисципліни, не показують ширшу перспективу цих дисциплін у контексті результатів своїх студій. Звідси і своєрідне замикання кола: сфрагістика – для вивчення печатки, геральдика – для вивчення герба, генеалогія – для вивчення та простеження життя родини, нумізMATика – для вивчення монет. Насправді цінність кожної дисципліни полягає також у вмонтуванні результатів наукових пошуків у загальний культурно-історичний контекст. У такому підході печатка, герб, монета, генеалогічне дерево не буде «ілюстрацією», а насамперед текстом, конкретним візуальним текстом, який інсталюється у часово-просторовий та причинно-наслідковий контекст. І умовою реалізації цього завдання виступає зміщення акценту: метою вивчення є не стільки предмет, скільки крізь призму предмета входимо в дослідження структур довгого тривання – економіки, політичної історії, соціальних страт, демографії, категорій часу, ментальних структур, уяви, релігійної свідомості, психоісторії, культурних кодів. Тільки використовуючи такий методологічний підхід, поступово допоміжні історичні дисципліни будуть виходити зі своєрідного наукового гетто. Подібний методологічний прийом із часом переконає істориків у тому, що печатка, герб, монета, дати, міри – це не тільки формальні атрибути, які можна оминати або трактувати їх неістотними фактами, що, мовляв, тільки «ілюструють», натомість вони є збільшуваним склом, пазлом загального полотна культури. На жаль, донині багатьох істориків слід переконувати в тому, що їхня тема – не окремих сюжет, а універсальна історія, побачена крізь об'єктив окремого сюжету¹⁸. Насправді при застосування ряду методів суміжних ділянок знань гуманітарних наук, ці факти починають відігравати роль збільшеного скла, за допомогою якого минуле можна побачити, осмислити у ширшій, кількарівневій історико-культурній, цивілізаційній перспективі. І саме цей потенціал допоміжних історичних дисциплін

¹⁸ Неретина С. Слово и текст в средневековой культуре. – Москва, 1994. – С.12.

окреслює їх майбутнє. Вони повинні випрацьовувати ключ до дешифрування інших кодів культури, котрі домінували в різні часи та періоди, із метою її розуміння. Приміром, аби дешифрувати зміст письмового й іконографічного коду у середні віки та ранньомодерному часі, слід мати на увазі наявність чотирьох сенсів, якими керувалися автори: анагогічний, тропологічний, літеральний, метафоричний. Не розуміючи цієї засади, ми можемо відчитати буквально те чи інше джерело без уваги до ширшого контексту, що призведе до не зовсім вдалих висновків у (ре)конструкції історичних фактів і подій.

Я.Дашкевич писав про те, що не варто займатися «зайвим теоретизуванням»¹⁹. Складно уявити традиції сучасних наукових європейських шкіл, які не займалися б теорією наукових студій. Фактично історія історичної науки, з етапу її раціоналізації, від XVII ст., є постійним формуванням, перевідкриттям теоретичних підвалин, в основі яких лежать інструменти екзегези та герменевтики. Інша справа, якщо подивитися на спроби українських істориків представити ті чи інші концептуальні пропозиції, то, звісно, з'являються питання щодо рівня фаховості та правдоподібно, Я.Дашкевич мав це на увазі: згодом, ішлося про якісну фазу теоретичної дискусії, а не її профанацію.

Не можна не зауважити, що за останні десятиліття кількість українських допоміжних історичних дисциплін зростає в десятки разів. На перший погляд, квантитативний показник може свідчити про істотні позитивні досягнення. Ще в 1970-х рр. проф. Б.Кюрбіс, керівниця кафедри допоміжних історичних дисциплін Університету ім. А.Міцкевича в Познані, слушно наголосила: результатом розвитку цих дисциплін має бути не їх множення, а навпаки – вмонтування у загальні напрями історії культури, історії мистецтва, історії економіки тощо. «Якщо допоміжні історичні науки мають намір зберегти свою творчу участь в історичних дослідженнях, то в майбутньому їх чекає не стільки подальша ерудиційна спеціалізація, скільки їхня редукція, приміром, дипломатика має ввійти до історії письменності, сфрагістика і геральдика – до історії поглядів, і т. д.»²⁰. Подібну думку, проте дещо під іншим кутом, оприлюднив інший авторитетний польський історик – проф. З.Пех, керівник кафедри допоміжних історичних дисциплін та архівістики Ягеллонського університету. Він застерігає від надмірного множення допоміжних історичних дисциплін, зазначаючи, що їх «безвідповідальне розширення може призвести до розламу крихкої структури цілої групи та її компрометації. Умовою належності до канону допоміжних історичних дисциплін має бути придатність даної дисципліни у критиці історичного джерела»²¹. Застерігав від множення допоміжних історичних дисциплін (яке називав «дисциплінотворчістю») також А.Санцевич: «Якщо використовується якесь нове джерело (наприклад, із написами на бересті), то обов'язково має виникнути нова допоміжна історична дисципліна (у даному випадку берестологія), хоча є епіграфіка, котра вивчає написи на твердих предметах, у тому числі й на дереві (немає гранітології, мармурології, а берестологія є?)»²².

¹⁹ Див.: *Капраль М.* Ярослав Дашкевич як історик України, джерелознавець та дослідник спеціальних історичних дисциплін // Українське джерелознавство та спеціальні історичні дисципліни на порозі XXI ст.: Мат. міжнар. конф., присвяченої 85-літтю від дня народження Ярослава Дашкевича (13–14 грудня 2011 р., Львів). – Л., 2013. – С.19.

²⁰ *Kürbis B.* Nauki pomocnicze historii w wykładzie uniwersyteckim // Cztery eseje o źródłoznawstwie / Wstęp i dobór tekstów R.Witkowski. – Poznań, 2007. – S.110–111.

²¹ *Piech Z.* W drodze do podręcznika sfragistyki (staro)polskiej // In memoriam honoremque Casimiri Jasiński / Pod red. J.Wenty, P.Olińskiego. – Toruń, 2010. – S.50.

²² *Санцевич А.* Система вспомогательных исторических дисциплин // Вспомогательные исторические дисциплины: историография и теория / Отв. ред. Ю.Кондуфор. – К., 1988. – С.21.

Допоміжні історичні дисципліни не є ціллію самі у собі, вони допомагають вирішувати не тільки завдання джерельного характеру, але й слугують поглибленню знань з інших гуманітарних наук. Приклад: модуль сфрагістики, геральдики, нумізматики, вексилології з іконографією та історією мистецтва, семіотикою; модуль дипломатики та палеографії із загальною історією писемної культури. Цим ми можемо вийти від герметичності цих дисциплін та представити ширші їх дослідницькі перспективи, покажемо, як вони можуть бути необхідними для вивчення суспільних наук – психології, етнології, соціології, історії ідей тощо. Відмова руху у цьому напрямку означає відповідальність за остаточну маргіналізацію допоміжних історичних дисциплін та фактичне згортання цього напрямку досліджень.

Прикладом кінцевого ефекту розгляду допоміжних історичних дисциплін як історичних окулярів, крізь призму котрих ми оглядаємо фронтально все полотно культури, слугують праці польського проф. Р.Керсновського «Монета в культурі середньовіччя» (1988 р.)²³, чеського історика д-ра Т.Крейчика «Печатка у середньовічній культурі» (1998 р.)²⁴, польського проф. В.Кулі «Міри та люди» (1970 р.)²⁵. Перші дві згадані монографії перебувають у сув'язі між собою. Їх появу розділяє десятиліття. І перша з них «породила» другу. Про це пише Т.Крейчик: саме форма представлення проблеми Р.Керсновським спонукала чеського дослідника здійснити аналогічний розріз культури та історії крізь оптику печатки. Ці праці доводять, як допоміжні історичні дисципліни можуть показати історію зі, здавалося б, невлених ракурсів. Саме тому слід представити потенціал розвитку допоміжних історичних дисциплін у загальноісторичному контексті. Адже предмет вивчення є пазлом в історико-культурно-цивілізаційному полотні.

Черговий виклик, який має значно ширший вимір, аніж тільки простір допоміжних історичних дисциплін – це мовознавчий аспект. Важливим є не тільки зміст результатів досліджень, але й форма, в яку ми їх убираємо. Ідеться про стиль письма. Слід нам приміряти, і то на високому рівні, роль літератора. Знані західні наукові школи виходили з того, що наукові студії мають бути зрозумілими не тільки вузькому колу фахівців, але й ширшій аудиторії. Саме тому мова публікацій повинна бути компатибельною²⁶. «Історичний твір має бути захоплюючим, і у жодному разі не нудним», – писав нещодавно німецький історик проф. В.Паравічینی²⁷. Без цього ми також не зможемо вийти зі внутрішнього фахового гетто²⁸.

Дискусійними тенденціями в українській історіографії є формування дисциплін, котрі дублюють уже усталені. Прикладом, крім вище наведених книгознавства, кодикології та історичної текстології, може бути неологізм «документознавство», яке нині вважається окремою науковою дисципліною. Хоча документознавство, як його розуміють дослідники цього напрямку, є прерогативою дипломатики. Апологети такого термінологічного підходу очевидно аргументують появу нової дисципліни тим, що поза дипломатикою з її давнім (середньовічним і ранньомодерним) документом, виявився новітній документ. Але за такою логікою, приміром, слід було б для нумізматики, сфрагістики, геральдики ХІХ–ХХ ст. створити новий напрям дослідження,

²³ Kiersnowski R. Moneta w kulturze średniowiecznej. – Warszawa, 1988.

²⁴ Krejčík T. Pečet v kultuře středověku. – Ostrava, 1998.

²⁵ Kula W. Miary i ludzie. – Warszawa, 1970.

²⁶ Piech Z. W drodze do podręcznika sfragistyki (staro)polskiej. – S.49–50.

²⁷ Paravicini W. Von der Hilfswissenschaft zur Grundwissenschaft: Über Gegenwart und Zukunft des Handwerks der Historiker // Archiv für Diplomatik, Schriftgeschichte, Siegel- und Wappenkunde. – Bd 63. – Köln; Weimar; Wien, 2018. – S.1.

²⁸ Ця проблема не нова, має системний характер, коріння її сягають способів підготовки істориків у вищій школі, де стилю письма наукових праць приділяють не надто багато уваги. Як результат: публікації суттєво програють із лінгвістичної перспективи, а отже така особливість обмежує читачку аудиторію.

оскільки зміни, скажімо, самого інституту печатки зіставні з тими змінами, які відбувалися з документом у XIX–XX ст.

Небезпека такої тенденції у просторі українських допоміжних історичних дисциплін у тому, що цим самим дипломатика як така, з її преференцією до середньовічного та ранньомодерного документа, уже піддається забуттю, акцент натомість ставиться на новітній документ. Нині дедалі менше істориків, котрі читають середньовічні документи (переважно цього не навчають на наших історичних факультетах). І за такої тенденції в короткостроковій перспективі постане проблема відсутності фахівців із середньовічних та ранньомодерних канцелярій. Ми самі вбиваємо цвяк у труну студій медієвістичного документа. В європейській традиції проблема способів вивчення документів від середньовіччя до XIX ст. та від XIX до XX ст. знаходить кілька варіантів вирішення. По-перше, з огляду на кардинальну зміну характеру об'єктів досліджень (їх форми, змісту, носіїв інформації) запропоновано приготувати методологічні пропозиції щодо окремого вивчення допоміжних історичних дисциплін XIX–XX ст. Хоча не слід забувати, що навіть у XX ст. середньовічний документ (за своїми зовнішніми та внутрішніми ознаками) продовжив своє довге тривання. Приміром, грамоти греко-католицьких ієрархів початку XX ст. споряджались також на пергаменті з вислими печатками. Те саме стосується папських булл, дипломів *honoris causa* в європейських університетах. Постає питання: такі документи віднести до сфери документознавства чи дипломатики? До речі, коли порівняємо дефініції «документознавство» й «дипломатика» в посібнику «Спеціальні історичні дисципліни» (2008 р.), то складно знайти між ними різницю. Фактично одне визначення дублює інше.

Деякі історики застерігали від поділу дипломатики на дві частини. Так, проф. Ю.Шиманський уважав, що «досить небезпечними з методологічної точки зору були думки, які натякали на потребу формування нової дипломатики, новітньої»²⁹. І до нового підручника «Дипломатика» польські фахівці включили також документи XIX–XX ст. Можливо, варто звернути увагу на підходи, випрацювані віддавна в палеографії, котра має також відгалуження: епіграфіку, неографію. Саме остання й концентрує у собі різні види документів, включно з електронним, які сформувалися в XIX–XXI ст.

Серйозним викликом для допоміжних історичних дисциплін, зрештою як і для гуманітарних наук у цілому, в університетах та наукових інституціях (і не тільки в Україні) став глобальний утилітаризм у вимірі ставлення до результатів науки, освіти, гуманітаристики загалом³⁰. Технократична оптика останніх десятиліть виразно змістила акценти щодо елементарної вразливості на гуманітарні науки. Відтак важливим, значимим у соціальному, економічному вимірах для держави вважається те, що приносить прибуток у матеріальному еквіваленті, те, що можна відчуті тепер, тут, у короткій часовій перспективі³¹. Інше, гіпотетичне, що стосується простору культури, мистецтва, гуманітарних наук – нібито зайве, таке, що потребує капіталовкладень без миттєвого результату, а тому стає нецільовим у світі технократичного мислення. Із мисленням синхронізується мова, котра стає щораз лаконічною та однозначною технічною³². Як тут не згадати циніків Стародавньої

²⁹ *Szymański J.* Nauki pomocnicze historii. – Warszawa, 2002. – S.468.

³⁰ *Kölzer Th.* Die Historische Hilfswissenschaften – gestern und Heute // Archiv für Diplomatik, Schriftgeschichte, Siegel- und Wappenkunde. – Bd 54. – Köln; Weimar; Wien, 2008. – S.201.

³¹ Про шкідливість такого мислення для науки та суспільства див.: *Szczęsna E.* Humanistyka wobec rozwoju technologii cyfrowych // Teksty Drugie. – 1. – Warszawa, 2017. – S.301–302. Див. також: *Markowski M.P.* Polityka wrażliwości: Wprowadzenie do humanistyki. – Kraków, 2013.

³² *Ricoeur P.* Egzystencja i hermeneutyka: Rozprawy o metodzie. – Warszawa, 1985. – S.59.

Греції, які вважали, що мистецтво не є корисним, не має жодного сенсу, оскільки не слугує пожитку. А тому митців і поетів слід усунути з держави³³. Дійсно, історія любить повторюватися...

Є ряд причин для такої сучасної ситуації. У тому числі провина лежить і на наукових інституціях, університетах та часто самих дослідників. Описовість, формування серйозних бар'єрів між дисциплінами без урахування як нових методологічних інновацій, так і стагнація в активізації нових сенсів студіювань призвели до маловтішних наукових результатів: більша частина друкованого рідко знаходить бодай мінімальний інтерес у сфері науки. Як наслідок, гуманітарії втрачають вплив на дійсність, втрачають голос, до якого дослухаються, голос авторитету та компетентності. А монотематичність, неконкурентність із точки зору змісту та форми більшості студій є серйозною ахіллесовою п'ятою в «боях за історію». За таких умов складно знайти аргументи для належного фінансування гуманітарних наук у сучасну епоху консументної психології бюрократа у частині формування політики в ділянці науки та культури. У такій ситуації легко уявити місце й перспективи допоміжних історичних дисциплін у самій історичній науці... Тому, на жаль, єдино прийнятною та виправданою як із боку держави, так і з боку більшості істориків моделлю є версія історії як інструмента політики, спрямованої на формування державної ідеології й національної ідентичності.

Піднесення наукових досліджень неможливе без методологічного поступу. Роблячи зріз розвитку української історіографії та допоміжних історичних дисциплін, зокрема, виразно помітні лакуни методологічного характеру. Об'єктивно, українські історики впродовж 1930–1980-х рр. були впереваж позбавлені можливості безпосереднього контакту зі світом вільної науки. Тому можна до певної міри зрозуміти такі, а не інші, підходи до вирішення наукових завдань 1990 – початку 2000-х рр. Тим паче, що серйозних дискусій на тему методологічного повороту в українській історіографії так і не відбулося³⁴. Нові теми продовжили вивчати старими методами. Одним із результатів такого стану стала фактична відсутність вітчизняних авторів у колі європейських студій із допоміжних історичних дисциплін. Відповідно, у наших дослідженнях відсутні сліди контакту з актуальними результатами європейських фахівців. Оглядаючи провідні спеціалізовані часописи, бачимо публікації істориків із країн Європи, навіть тих, що перебувають поза ЄС. До причин такої ситуації, про які вище в різних контекстах уже зазначалося, слід додати також і рідкість публікацій результатів вітчизняних студій головними мовами наукового світу: англійською, німецькою, французькою.

Які з методологічних пропозицій можуть бути ефективними на полі допоміжних історичних дисциплін? Потенціал можна побачити в концепції «місць пам'яті» П.Нора та «історії другого ступеня», яка є результатом вивчення місць пам'яті. Ця методологічна пропозиція полягає в тому, аби вивчати не тільки самі події, факти, але й способи їх абсорбції, рефлексії, оцінки. А отже, приділяти увагу інтерпретації, формам меморіалізації. У контексті методології, а також викликів, які стоять перед допоміжними історичними дисциплінами, варто акцентувати на голосі молодих західних учених («The Slow Science Manifesto»): заклики до пошани наукових досліджень через розуміння того, що наука твориться не в гонитві за виконанням видавничих планів, дотриманням грантових гармонограм.

³³ *Tatariewicz W.* Historia estetyki: Estetyka starożytna. – Т.1. – Warszawa, 1988. – S.306–307.

³⁴ Див. докл.: *Касьянов Г.* Ще не вмерла українська історіографія // Критика. – Ч.4. – К., 2002. – С.20–22.

«Повільна наука впродовж сотень років була єдиною прийнятною опцією. Сьогодні стверджуємо, що вона заслуговує на відродження та вимагає охорони. Суспільство повинно дати науковцям час, якого потребують, але також і науковці не повинні працювати в поспіху. Потребуємо часу для мислення. Потребуємо часу, аби осмислити результати досліджень. Потребуємо часу на непорозуміння, зокрема з метою налагодження втраченого діалогу між гуманітаристикою та природничими науками [...] наука потребує часу. Просимо терпеливості, коли мислимо»³⁵.

З огляду на міждисциплінарний характер допоміжних історичних дисциплін, варто також міркувати (про що вже йшлося вище) над форматами співпраці фахівців із різних наукових ділянок³⁶. Набирає популярності лабораторія як осідок обміну знаннями, досвідом, результатами досліджень як із гуманітарних, так і природничих наук³⁷. До прикладу, практичне ілюстрування прикладення сургучевої, сажової печатки потребує специфічних умов, які може належним чином гарантувати простір саме лабораторії.

Безапеляційним вердиктом виглядає стаття німецького проф. В.Паравічینی про допоміжні історичні дисципліни в європейському просторі. Ґрунтовно аналізуючи проблему в контексті не тільки історичної науки, але розвитку гуманітаристики загалом, автор наголошує на занепаді вивчення допоміжних історичних наук як результаті інфляції пошани перед вдумливою, системною науковою працею на користь яскравості ефектів цієї ж праці. Історик пояснює: якщо студенти не знають латини (тут можна додати – і грецької), не знають палеографії, то ми в майбутньому не будемо спроможними вивчати минуле на належному фаховому рівні³⁸. В.Паравічینی наголошує на важливості (про що писали згадані вище Б.Кюрбіс, З.Пех) міждисциплінарних досліджень, на неунікненності поєднання зусиль ряду дисциплін при вирішенні дослідницьких завдань. Приміром, історії культури з наукою про образи, з іконологією та іконографією у вимірі вивчення візуальних джерел. Пишучи про такі напрями досліджень, як студювання структур людської пам'яті та генетичної історії, автор цілком слушно вважає, що згадані два напрями можуть стати містком між гуманітарними і природничими науками³⁹. Така думка суголосна з постулатом Я.Дашкевича й О.Купчинського: «Визначення їх (тобто допоміжних історичних дисциплін – В.П.) місця у системі історичних наук та співвідношення з іншими гуманітарними та негуманітарними науками можна розглядати як найперший дезидерат з даної ділянки в українській історіографії»⁴⁰. Досить влучний постулат, який на українському ґрунті практично не реалізований. В.Паравічینی також акцентує на значимості інтеграції допоміжних історичних дисциплін у процес навчання на історичних відділеннях університетів⁴¹.

³⁵ *Domańska E.* Sprawiedliwość epistemiczna w humanistyce zaangażowanej // *Teksty Drugie*. – 1. – Warszawa, 2017. – S.56.

³⁶ На цей аспект звертав увагу Ф.Шевченко: «Немає постійного творчого контакту істориків з іншими дослідниками, з наслідками роботи і завданнями, в яких вони мало обізнані і через це часто не мають можливості використовувати нові досягнення в своїх працях. Існує ряд стиків з іншими науками, як, наприклад, історії, філософії, економіки, права, літератури, техніки тощо. Без цієї першооснови – пізнання закономірностей розвитку будь-якої галузі науки – не може бути сучасної теорії» (див.: *Шевченко Ф.П.* Питання спеціальних історичних дисциплін у світлі ленінського вчення // *Український історичний журнал*. – 1970. – №4. – С.34).

³⁷ *Pawlicka U.* Humanistyka: pracownia, centrum czy laboratoria // *Teksty Drugie*. – 1. – Warszawa, 2017. – S.314–333.

³⁸ *Paravicini W.* Von der Hilfswissenschaft zur Grundwissenschaft... – S.3.

³⁹ *Ibid.* – S.8–9.

⁴⁰ Від редакторів тому (Дашкевич Ярослав, Купчинський Олег). – С.8.

⁴¹ *Paravicini W.* Von der Hilfswissenschaft zur Grundwissenschaft... – S.20.

Замість висновків

М.Ільків-Свидницький, підсумовуючи свою рецензію на посібник 2008 р., підкреслив: «Незважаючи на досягнення останніх двох десятиліть вільного від ідеологічного тиску розвитку української історичної науки, мусимо визнати, що й досі залишаємося на методологічному і поняттєвому роздоріжжі»⁴². Складно не погодитись із цією тезою через п років після її озвучення. Якщо йти улюбленою, ще з радянських часів, в українській традиції стежкою символічного асоціювання та прив'язування тих чи інших ініціатив, подій до хронологічної канви, то хотілося б у формі побажань вітчизняній історичній науці до 30-річчя незалежності України нагадати слова архітектора польських реформ проф. Л.Бальцеровича, які він виголосив у Сеймі під час представлення свого проєкту радикальних перетворень 17 грудня 1989 р., що вивели Польщу на високий рівень добробуту: «Важливо мати життя вдалим, а не удаваним»⁴³. Чому б і нам не мати врешті такої амбіції?

REFERENCES

1. Domańska, E. (2017). Sprawiedliwość epistemiczna w humanistyce zaangażowanej. *Teksty Drugie, 1*. Warszawa. [in Polish].
2. Ilkiv-Svydnytskyi, M. (2015). Gottfried Ulih i yoho studii z dopomizhnykh istorychnykh nauk u Lvivskomu universyteti. *Zapysky Naukovoho tovarystva imeni Shevchenka: Komisia spetsialnykh (dopomizhnykh) istorychnykh dystsyplyn, CCLXVIII*. Lviv. [in Ukrainian].
3. Ilkiv-Svydnytskyi, M. (2010). Formuvannya novoho kanonu spetsialnykh istorychnykh dystsyplyn v Ukraini (deaki krytychni mirkuvannya z pryvodu vydannia: Spetsialni istorichni dystsyplyny. Dovidnyk: navchalnyi posibnyk). *Visnyk Lvivskoho universytetu: Seria "Istoriia"*. Lviv. [in Ukrainian].
4. Kalakura, Ya. (2020). Spetsialni istorichni dystsyplyny yak pidsistema istorichnoi nauky. *Rechi i obrazy: Mat. konf. „Spetsialni istorichni dystsyplyny v konteksti 'rechovoho' ta 'vizualnoho' povorotiv yevropeiskoi humanitarnyky"*. Kyiv. [in Ukrainian].
5. Kapral, M. (2013). Yaroslav Dashkevych yak istoryk Ukrainy, dzhereloznavets ta doslidnyk spetsialnykh istorychnykh dystsyplyn. *Ukrainske dzhereloznavstvo ta spetsialni istorichni dystsyplyny na porozhi 21 st.: Mat. mizhbnar. konf., prysviachenoii 85-littiu vid dnia narodzhennia Yaroslava Dashkevycha (13–14 hrudnia 2011 r., Lviv)*. Lviv. [in Ukrainian].
6. Kasianov, H. (2002). Shche ne vmerla ukrainska istoriohrafia. *Krytyka*. [in Ukrainian].
7. Kiersnowski, R. (1988). *Moneta w kulturze sredniowiecznej*. Warszawa. [in Polish].
8. Kis, Ya. (1963). Do istorii rozvytku dopomizhnykh istorychnykh dystsyplyn u Lvivskomu universyteti. *Naukovo-informatsiinyi buleten Arkhivnobo upravlinnia URSR, 37–40*. Kyiv. [in Ukrainian].
9. Kmet, V., Turmys, N. & Shust, R. (2004). Stan i perspektyvy rozvytku spetsialnykh istorychnykh dystsyplyn. *Ukrainska istoriohrafia na zlami XX i XXI st.: zbornyky i problemy, 229–259*. Lviv. [in Ukrainian].
10. Kölzer, T. (2008). Die Historischen Hilfswissenschaften – gestern und heute. *Archiv für Diplomatik, Schriftgeschichte, Siegel- und Wappenkunde, 54*, 207. Wien; Köln; Weimar. [in Germany].
11. Krejčík, T. (1998). *Pečet v kultuře středověku*. Ostrava. [in Czech].
12. Kula, W. (1970). *Miary i ludzie*. Warszawa. [in Polish].
13. Kürbis, B. (2007). Nauki pomocnicze historii w wykladzie uniwersyteckim. *Cztery eseje o źródłoznawstwie*. Poznań. [in Polish].
14. Markowski, M. (2013). *Polityka wrażliwości. Wprowadzenie do humanistyki*. Kraków. [in Polish].
15. Neretina, S. (1994). *Slovo i tekst v srednevekovoj kulturne*. Moskva. [in Russian].
16. Paravicini, W. (2018). Von der Hilfswissenschaft zur Grundwissenschaft: Über Gegenwart und Zukunft des Handwerks der Historiker. *Archiv für Diplomatik, Schriftgeschichte, Siegel- und Wappenkunde, 63*, 1. Wien; Köln; Weimar. [in Germany].
17. Pawlicka, U. (2017). Humanistyka: pracownia, centrum czy laboratoria. *Teksty Drugie, 2*. Warszawa. [in Polish].
18. Piech, Z. (2010). W drodze do podręcznika sfragistyki (staro)polskiej. *In memoriam honoremque Casimiri Jasińskiego, 49–50*. Toruń. [in Polish].
19. Ricoeur, P. (1985). *Egzystencja i hermeneutyka. Rozprawy o metodzie*. Warszawa. [in Polish].
20. Santsevich, A. (1988). Sistema vspomogatelnykh istoricheskikh distsiplin. *Vspomogatelnye istoricheskiye distsipliny: istoriografiya i teoriya*. Kiev. [in Russian].
21. Shust, R. & Tseluiko, O. (2015). Dopomizhni / spetsialni istorichni dystsyplyny u Lvivskomu universyteti: istoriohrafia pytannia ta perspektyvy podalshoho doslidzhennia. *Istoriia ta istoryky u Lvivskomu universyteti: tradytsii ta suchasnist (do 75-littia stvoennia istorichnobo fakultetu)*. Lviv. [in Ukrainian].
22. Szczęśna, E. (2017). Humanistyka wobec rozwoju technologii cyfrowych. *Teksty Drugie, 1*. [in Polish].
23. Szymański, J. (2001). *Nauki pomocnicze historii*. Warszawa. [in Polish].
24. Tatariewicz, W. (1988). *Historia estetyki. Estetyka starożytna, 1*. Warszawa. [in Polish].
25. Tseluiko, O. (2014). Narada u viddili istorii Ukrainy Instytutu suspilnykh nauk AN URSSR "Pro stan i zavdannia rozvytku dopomizhnykh istorychnykh dystsyplyn" (31 sichnia 1959 r.). *Visnyk Lvivskoho universytetu: Seria istorychna, 50*. Lviv. [in Ukrainian].
26. Yaremenko, M. (2010). *Spetsialni istorichni dystsyplyny*. Kyiv. [in Ukrainian].

⁴² Ільків-Свидницький М. Формування нового канону спеціальних історичних дисциплін в Україні... – С.712.

⁴³ Balcerowicz L. Wolność, równość, demokracja. – Warszawa, 2017. – S.19.

Vitalii PERKUN

Candidate of Historical Sciences (Ph. D. in History),
Research Fellow,
Department of Special Branches of Historical Science
and Electronic Information Resources,
Institute of History of Ukraine NAS of Ukraine
(Kyiv, Ukraine), orantus@ukr.net
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1363-4427>

Auxiliary Historical Disciplines: Results and Perspectives of Studies

Abstract. The purpose of the article is to update such issues as genesis of this scientific area in European science of the 18th century, the conceptual apparatus of auxiliary historical disciplines, an attempt to emphasize the need for simultaneous development of this area of research with European traditions in terms of methodology, conceptual nomenclature, interdisciplinary, condition of the auxiliary historical disciplines in the system of teaching at historical faculties and trajectory of their study in Ukrainian historiography. **The research methodology** is based on the comparative approach in understanding the role and place of auxiliary historical disciplines using the research results of such humanities and areas as cultural anthropology, history of ideas, sociology and emphasis on the interdisciplinary approach in the solution of the research problems. **The scientific novelty** lies in the synthetic review of the development of auxiliary historical disciplines in Ukraine with the analysis of their current state of research with a projection on the European experience in the study of this area. **The conclusions** that emerge from the presented material show the systematic steps and tasks that should be carried out to bring the auxiliary historical disciplines to a qualitatively new level. First of all, we mean systematic changes in the training of specialists at historical faculties in institutes and universities. The priority should be the study of classical and European languages, paleography, diplomacy that will allow understanding the written document, having the ability to decipher the cultural codes of different historical periods. The next step should be a bolder openness to various methodological proposals in understanding of what historical science is, what effect scientific research should have, a way out of the vicious circle of positivism. It is extremely important to follow the current foreign scientific literature, contact with foreign colleagues not only to understand the trends on modern science but also to take an active part in it. This is how it will be possible to systematically change Ukrainian historical science and its foundation which are auxiliary historical disciplines.

Keywords: auxiliary historical disciplines, methodology, interdisciplinary, scientific institutions, scientific seminars, international cooperation.